

Calitățile arhitectural-artistice ale Expozițiilor Basarabiei organizate la Chișinău în anii 1925, 1933 și 1942

DOI: <https://doi.org/10.52603/arta.2025.33-1.09>

Rezumat

Calitățile arhitectural-artistice ale Expozițiilor Basarabiei organizate la Chișinău în anii 1925, 1933 și 1942

În toamna anului 1925, la Chișinău s-a desfășurat prima Expoziție Generală a Basarabiei și a Târgului de Mostre. Numeroase pavilioane amplasate în teritoriul aferent intersecției str. Ion Inculeț cu str. Unirii, precum și intersecției str. M. Kogălniceanu cu str. Principele Carol prezentau realizările în domeniul agriculturii, industriei și culturii din Basarabia și alte provincii românești și țări. Printr-o arhitectură originală se remarcă Portalul principal al expoziției, Pavilionul Minelor Lupeni, Pavilionul Regiei Monopolurilor Statului (R.M.S.), Pavilionul „Towy Kogan”, Pavilionului Presei, Pavilionul Industriei Franceze, Pavilionul Cehoslovac, Pavilionul Industriei Metalurgice ș.a. În procesul de proiectare a pavilioanelor și organizare a evenimentului au fost antrenați Eugen Bernardazzi, Moisei Rudi, Edmund Koch, Dorel Slusărescu, Auguste Baillayre, Theodor Kiriakoff ș.a. Au fost valorificate formele specifice arhitecturii Art-Nouveau, neoromânești, moderniste românești și europene, neoclasică ș.a. Următoarea expoziție de acest gen s-a desfășurat la Chișinău în același loc în 1933. Pavilioanele și construcțiile apărute aici în perioada interbelică au fost distruse la începutul anilor 1960, cu excepția Pavilionului R.M.S. care a căpătat o altă destinație. În 1942 arhitecții bucureșteni Octav Doicescu și Dimitrie Ghiulamila au elaborat proiectul următoarei Expoziții a Basarabiei, numită și „Expoziția Dezrobirii”. Aceasta era amenajată în Grădina Publică orașenească și includea mai multe construcții aspectuoase: Pavilionul Principal al Guvernământului Basarabiei, Pavilionul Agriculturii, Pavilionul Economiei Naționale, Pavilionul „Poșta, Telefon, Telegraf” (P.T.T.), Pavilionul de Viticultură și Vinificație, Pavilionul de propagandă ș.a. Arhitecții au recurs la arsenalul plastic al arhitecturii moderniste și neoromânești. Un sector al Expoziției era rezervat Muzeului satului basarabean. Către începutul anilor 1960, toate pavilioanele au fost completamente distruse.

Cuvinte cheie: arhitectura interbelică, prima Expoziție Generală a Basarabiei din 1925, Expoziția Generală a Basarabiei din 1933, Expoziția Dezrobirii din 1942, modernismul românesc, arhitectura neoromânească.

Summary

The architectural-artistic qualities of Bessarabian Exhibitions held in Chișinău in 1925, 1933 and 1942

In the autumn of 1925, the first General Exhibition of Bessarabia and the Fair of Samples took place in Chisinau. Numerous pavilions located in the territory related to the intersection of str. Ion Inculeț with str. Unirii, as well as the intersection of str. M. Kogălniceanu with str. Prince Carol presented the achievements in the field of agriculture, industry and culture from Bessarabia and other Romanian provinces and countries. The main exhibition portal, the Lupeni Mines Pavilion, the State Monopolies Directorate (R.M.S.) Pavilion, the “Towy Kogan” Pavilion, the Press Pavilion, the French Industry Pavilion, the Czechoslovak Pavilion, the Metallurgical Industry Pavilion, etc. stand out through an original architecture. Eugen Bernardazzi, Moisei Rudi, Edmund Koch, Dorel Slusărescu, Auguste Baillayre, Theodor Kiriakoff and others were trained in the process of designing the pavilions and organizing the event. The specific forms of Art-Nouveau architecture, neo-Romanian, Romanian and European modernist, neoclassical, etc., were exploited. The next exhibition of this kind took place in Chisinau in the same place in 1933. The pavilions and constructions that appeared here in the interwar period were destroyed in the early 1960s, with the exception of the R.M.S. Pavilion. which acquired another destination. In 1942, the Bucharest architects Octav Doicescu and Dimitrie Ghiulamila elaborated the project of the next Bessarabia Exhibition, also called the “Disrobing Exhibition”. It was laid out in the city’s Public Garden and included several attractive constructions: The Main Pavilion of the Government of Bessarabia, the Agriculture Pavilion, the National Economy Pavilion, the “Post, Telephone, Telegraph” (P.T.T.) Pavilion, the Viticulture and Winemaking Pavilion, the Propaganda Pavilion, etc. The architects resorted to the plastic arsenal of modernist and neo-Romanian architecture. A sector of the Exhibition was reserved for the Bessarabian Village Museum. By the early 1960s, all pavilions were completely destroyed.

Keywords: interwar architecture, the first General Exhibition of Bessarabia in 1925, the General Exhibition of Bessarabia in 1933, the Disrobing Exhibition in 1942, Romanian modernism, neo-Romanian architecture.

În toamna anului 1925, la Chișinău s-a desfășurat prima Expoziție Generală a Basarabiei și a Târgului de Mostre, eveniment de o mare însemnătate pentru întreaga Românie (Fig. 1) [3, p. 127-151]. La solemnitatea cu ocazia inaugurării Expoziției, în ziua de 8 septembrie 1925, au participat regele Ferdinand I, regina Maria, primul ministru Ion I.C. Brătianu, membrii guvernului, delegații din diferite orașe și sate ale României ș.a. Alături de țara-gazdă au participat așa țări ca Franța, Italia, Cehoslovacia, Polonia, Germania și SUA. Manifestarea s-a desfășurat în peste 21 de secțiuni, localul principal fiind Palatul Sfatului Țării (Palatul Principal, Liceul de băieți nr. 3, astăzi Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice), acolo unde în anul 1918 a fost votat Actul Unirii. Numeroase pavilioane amplasate în teritoriul aferent prezentau realizările în domeniul agriculturii, industriei și culturii din Basarabia și alte provincii românești și țări.

De amenajarea arhitectural-artistică a primei Expoziții Generale a Basarabiei și a Târgului de Mostre, organizate la Chișinău, a răspuns Comisia de Construcții și Planuri alcătuită din următoarele persoane: inginerul Hacı Cheant (Președinte); Directorul C.F.R. N. Codreanu; inspectorul general al Cadastrului S. Chirilov; inginerul Profiri; inginerul la Primăria Chișinău Eugen Bernardazzi; Directorul Școlii de Belle Arte Auguste Baillyre; inginerul C. Mateescu; Șeful lucrărilor tehnice; arhitectul Moisei Rudi și inginerul Edmund Koch¹ [1, p. 17]. De asemenea, în procesul de proiectare și construcție au fost antrenați și alți specialiști, cum ar fi inginerul Al. Mateescu, pictorul Theodor Kiriakoff, Dorel Slusărescu, Mira Kogan ș.a. Expoziția a fost amenajată în teritoriul aferent intersecției str. Ion Inculeț cu str. Unirii, precum și intersecției str. M. Kogălniceanu cu str. Principele Carol.

„Planul de situație al expoziției Chișinău-1925”, anexat Catalogului expoziției, elaborat și lucrat de Dorel Slusărescu, înfățișează la scara 1:2 000 atât clădirile capitale existente la acea vreme, cât și pavilioanele și construcțiile edificate, în special, cu prilejul acestui eveniment (Fig. 2). Pe plan sunt indicate patru portaluri-intrări principale: intrarea nr. 1 – de pe str. M. Kogălniceanu în parcul „Principele Carol”, în perspectiva străzii Principele Carol; intrarea nr. 2 – de pe str. M. Kogălniceanu spre str. Unirii; intrarea nr. 3 – de pe str. Ion Inculeț spre Palatul Principal (Palatul Sfatului Țării), dinspre stânga; intrarea nr. 4 – de

pe str. Ion Inculeț spre Palatul Principal, dinspre dreapta. Expoziția includea cinci zone funcționale, prima, cea mai importantă, fiind zona Palatului Principal cu secțiile de Agricultură, Viticultură, Horticultură, Piscicolă, Silvică, Domeniului, Coroanei ș.a., precum și o serie de clădiri și pavilioane situate pe câteva terase. În spatele Palatului, în curtea interioară, se află pavilioanele „Ceasornice Ziberman” și „Covalschi”, de mezeluri. Urmează Pavilionul Camerei de Industrie și Comerț și Sfatul Negustoresc Chișinău, o construcție alungită în plan, ușor curbată, având în față două paturi rectangulare de flori și un rond circular cu flori. De cealaltă parte a rondului găsim clădirea restaurantului „Londra” cu plan în formă de „L” și *Dancing*-ul. Pe document sunt reprezentate două rânduri de scări în cascade care asigură legătura între Palat și cele trei terase. Pe următoarea terasă se află Pavilioanele „Franck-Café”, „Frații Grabois”, „Minele Lupeni” și „Bazarul Cooperăției”, grupate câte două din ambele părți ale unui rond cruciform plantat cu flori. Următoarea terasă dispune de patru Pavilioane, printre care „Fabrica Stella” și „Industria de Ceramică Turda”. Și aici centrul terasei este marcat printr-un rond cruciform plantat cu flori. Terasa următoare, cea mai joasă, întrece cu mult în suprafață terasa precedentă. În centrul geometric al acesteia se află Pavilionul de Muzică, de plan circular. În stânga Pavilionului de Muzică se găsesc două pavilioane pentru distracție și agrement, Bufetul de fructe Stanislavski și Bazinul demonstrativ al Pescărilor Statului, iar în dreapta – cinci pavilioane de distracție și agrement. Pe aceeași terasă se află Pavilionul „Fabricii de Bere Luther” (în axă) și clădirea „Restaurantului popular”.

O altă zonă expozițională marchează intersecția străzilor Ion Inculeț și Unirii. Aceasta include Teatrul de vară plasat diagonal față de colțul cartierului.

Cea de-a treia zonă a expoziției ocupă parcul „Principele Carol” situat între străzile Ion Inculeț și M. Kogălniceanu. Aici se evidențiază alea principală ce unește intrarea nr. 1 cu pavilionul Regiei Monopolurilor Statului, unde se află colecțiile de tutun. Perimetral sunt amplasate Pavilioanele Industriei Române, „Frații Printz”, Apicol, „Andreescu Fiii”, Francez și Industriei Metalurgice, Casa Țărănească, Moara T.M. Kogan, Frizeria, Restaurantul „Kurtz”, Pavilionul „Butoaiele Fabricii de Bere «Kurtz Fiii»” și Pavilionul Presei. În interiorul parcului se află Pavilioanele „Borviz-Bor-

zec”, „Industria Cehoslovacă”, Pavilionul Fabricii de Cement „Traian” Brăila, Pavilionul „Frații Schiel” și Pavilionul de Muzică.

Următoarea zonă a expoziției, dedicată realizărilor științifice, este situată la colțul cartierului, la intersecția străzilor M. Kogălniceanu și Unirii. Aceasta include clădirea Muzeului Național și Grădina demonstrativă cu vegetația Basarabiei.

Clădirea orfelinatului „Regina Maria”, situată pe str. Principele Carol, prezintă industria casnică și etnografică.

Ultima zonă include terenul de sport și tribunele. Tot aici se găsește și Expoziția Zootehnică.

Portalul principal al Expoziției, situat în perspectiva str. Principele Carol, reprezenta o poartă monumentală cu trei accese (Fig. 3). Intrarea centrală, plasată în axă, beneficia de un arc trilobat articulat cu o mulură de aceeași configurație. Aici se putea citi inscripția „Expoziția Basarabia. Târgul de mostre 1925”. Deasupra arcului trilobat era situat un fronton original al cărui contur a rezultat din intersecția a două cercuri cu raze diferite și a unei drepte. În partea axială a acestuia se găsea stema României Mari, iar deasupra ei se afla sculptura stilizată a soarelui cu multe raze. Părțile laterale ale frontonului erau rezemate pe două console masive profilate. În spatele frontonului putea fi văzut un acoperiș în pantă cu coama decorată cu o suită de flori de crin stilizați. Din ambele părți ale intrării principale se afla câte o construcție masivă de piatră încununată cu un turnuleț cu foișor inspirat din arhitectura brâncovenească. Aici patru coloane robuste și scunde cu capiteli susțineau patru arce supraînălțate. Acoperișul foișoarelor de formă piramidală era încununat cu mici flori de crin stilizate. Drept motive decorative serveau fâșiile orizontale cu reliefuri, mulurile, basoreliefurile înfățișând capete de bouri, compozițiile sculpturale în formă de făclii ș.a. Cele două porți secundare, simetrice în oglindă, erau flancate de stâlpi de piatră decorați cu fâșii reliefate, având lateral câte un turn ce repeta motivul turnulețelor de pe poarta centrală. Întreaga construcție a fost realizată în spirit neoromânesc.

Iată ce scrie profesorul universitar I. Simionescu în „Foaia Plugarilor” dedicată Expoziției Generale din 1925: „Cu caracter mai românesc este a două poartă lângă muzeu. În întregime din lemn, cu streșini largi, face să adie suflul înviorator dinspre plaiurile munților îndepărtați” [2, p. 211]. În septembrie 1925 ziarul „Viitorul” a publicat următorul text referitor la noile construcții ale

expoziției: „...planul gingașelor pavilioane a fost executat tot de români regăteni și localnici într-o frățescă înțelegere...” [2, p. 211]. Printr-o arhitectură originală se remarcă Pavilionul Minelor Lupeni, Pavilionul Regiei Monopolurilor Statului, Pavilionul „Towy Kogan”, Pavilionul Presei, Pavilionul Industriei Franceze, Pavilionul Cehoslovac, Pavilionul Industriei Metalurgice ș.a.

Pavilionul Minelor Lupeni prezenta o construcție compactă de formă cubică, cu un singur nivel, rezultată din prelucrarea formelor clasiciste în spirit modernist (Fig. 4). Accesul principal era individualizat printr-un portal-cadru cu bolțarul central evidențiat. Deschiderea intrării era flancată de câte o pereche de coloane angajate derivate din ordinul doric. Aceste coloane, ca și pilaștrii stilizați din colțuri, susțineau un antablament de piatră cu un fronton ușor curbat, unde se găsea inscripția „Lupeni”. Sala principală a pavilionului era pusă în evidență de un element constructiv cu învelitoarea ușor curbată. În interior era amenajată o galerie subterană. În acest Pavilion erau expuse produsele carbonifere.

Pavilionul Regiei Monopolurilor Statului (R.M.S.) înscrisa un plan octogonal ușor alungit (Fig. 5a). Aici erau expuse colecțiile de tutun și sare în blocuri. „Manufactura de tutun Chișinău a instalat un motor care, punând în mișcare două mașini, pot fabrica tuburi și țigarete «Basarabeanca», fabricație specială cu ocazia Expoziției” [1, p. 53]. Clădirea de piatră era construită în două niveluri. Partea intrării prezenta un portal monumental care interpreta într-o manieră modernistă elementele arhitecturii neoromânești: coloanele scunde, arcul supraînălțat, soclul înalt. Deasupra arcului se găsea inscripția „Regia Monopolurilor Statului”. Frontonul prezenta forme moderniste cu planuri în retragere și partea axială rectangulară decroșată în exterior. Din ambele părți ale intrării, la parter, se aflau terase cu parapete, coloane și capiteli tradiționale din lemn, având streșini largi acoperite cu șită. Cel de-al doilea nivel era luminat de ferestre dreptunghiulare înguste, dispuse câte trei pe fiecare față a octogonului în afară de cea centrală. Clădirea avea un acoperiș piramidal. Pavilionul Regiei Monopolurilor Statului este unica construcție a Expoziției din 1925 care a ajuns până în zilele noastre, doar forma inițială i-a fost parțial modificată (Fig. 5b).

Pavilionul „Towy Kogan”, construit din piatră de Mira Kogan, a fost destinat expunerii produselor de paste făinoase și morărit (Fig. 6). Reprezen-

ta o clădire compactă monoetajată de plan rectangular. Autoarea proiectului a combinat elemente ale arhitecturii moderniste cu cele brâncovenești și medievale românești: arcul trilobat al intrării, coloanele robuste și scunde ce flancau deschiderea accesului, friza cu ambrazuri de tip *fenta*, pantele repezi ale acoperișului cu șită ș.a. Colțurile clădirii erau individualizate prin pilaștri masivi de piatră cu soclu înalt și capitel stilizat. Deasupra pilaștrilor se aflau mici acoperișuri piramidale încununate cu o fleșă. Spațiul din interiorul arcului trilobat și o parte a ușii de intrare erau vitrate.

Privirile publicului erau atrase de Pavilionul Presei din parcul „Principele Carol” (Fig. 7). Acest Pavilion a fost edificat de inginerul Al. Mateescu și pictorul Theodor Kiriakoff, supravegherea construcției fiind realizată de comandantul Corpului III Armată, generalul Vasile Rudeanu. Clădirea prezenta la parter o formă apropiată de navă din două muchii ale căreia se ridicau coloane originale de secțiune circulară încununate cu sfere. Accesul principal se afla între aceste coloane ale căror diametru descreștea până la nivelul etajului, iar mai sus rămânea constant. Din partea posterioară a imobilului se ridica o pereche de elemente decorative înalte ușor curbate. Părțile laterale ale „navei” erau scăldate de valurile oceanului, sculptate cu măiestrie de autori. Deasupra parterului se găsea Globul terestru frumos colorat care găzduia un observator astronomic și o instalație de telegrafie fără fir. Globul era susținut de patru portanți – sculpturi alegorice ale atlantilor ce apăreau după valuri. În asemenea mod artistic era arătat rolul presei. În cazul de față înregistrăm o simbioză dintre arhitectură, pictură și sculptură, iar opera creată poate fi catalogată alături de Art Nouveau. În acest pavilion au fost expuse ziarele „Adevărul”, „Dimineța”, „Argus”, „Dreptatea”, „Poșta Basrabiei”, „Gazeta Transilvaniei”, „Unzere Zeit” ș.a. [1, p. 51].

Pavilionul Industriei Franceze reprezenta o clădire monoetajată cu plan rectangular dezvoltat în sens longitudinal (Fig. 8). Zona accesului principal era evidențiată printr-un rezalit monumental consolidat la colțuri prin două ieșituri verticale. Ușa de intrare a fost integrată într-un portal cu muluri în retragere de formă dreptunghiulară cu unghiurile superioare teșite. Deasupra portalului se găseau inscripția „France” și un cocoș reliefat – simbolul Franței. În Catalogul Expoziției găsim următorul pasaj: „Cocoșul Galic care este deasupra pavilionului face trăsătura de unire între nea-

mul românesc și sora lui cea mare, Franța, care prin prezența ei la Expoziție, arată că ne iubește și că nu ne uită, fiind o pavază către răsărit” [1, p. 53]. Rezalitul central era flancat de două aripi laterale. Aici se puteau vedea câte două ferestre cu cadre groase, al căror contur repeta conturul portalului de intrare, cele două unghiuri superioare ale dreptunghiului fiind teșite sub 45°. Părțile laterale ale cadrului ferestrelor erau acoperite cu striaii verticale ce aminteau canelurile coloanelor. La nivelul capitulurilor apăreau câte două striaii orizontale. Arhitectura edificiului denotă influența modernismului european. Predomină atât liniile orizontale (cornișele aripilor, copertina în consolă în partea superioară a rezalitelui, fâșia decorativă reliefată între ferestre ș.a.), cât și cele verticale (ieșiturile verticale la colțurile casei și la colțurile rezalitelui, „colonetele” cu striaii ș.a.). Între ferestre se găseau compoziții reliefate incluse în panouri dreptunghiulare. Două compoziții sculpturale împodobeau prelungirile ieșiturilor verticale de pe rezalitul central. În Pavilionul Francez erau expuse diferite produse, începând cu mătase și terminând cu mașini [1, p. 53].

Pavilionul Cehoslovac era construit în două niveluri (Fig. 9). Ca sursă de inspirație au servit castelele medievale din Moravia și Boemia. La parter, în axă, se găsea deschiderea de acces în formă de arc frânt, de factură gotică, având în partea superioară un fragment de hersă metalică. Din ambele părți ale accesului se putea vedea câte două ferestre de formă dreptunghiulară, cu unghiurile superioare teșite sub 45°. Friza imobilului era reprezentată de o ieșitură orizontală în formă de bandă, împodobită cu turnulețe mici, rezemate pe console, penetrate de ambrazuri de tip *fenta* și având acoperișuri piramidale înalte. Etajul înfățișa, dinspre fațadă, un cub decorat cu o friză orizontală în formă de bandă și turnulețe identice cu cele de la parter. Aici se putea de văzut inscripția „Pavilionul Cehoslovac” și stema Cehoslovaciei. Acoperișul acestei construcții era în patru ape cu o mică coamă împodobită cu oramente din lemn. Arhitectul clădirii a recurs la stilizare istorică, dar și la arsenalul plastic al arhitecturii moderniste. În interior erau expuse materiale agricole, motoare, argintării, sticlării și alte produse confecționate în Cehoslovacia.

Pavilionul Industriei Metalurgice reprezenta o clădire cu plan dezvoltat în sens longitudinal. Pe fațada principală apăreau trei accente – rezalite: primul fiind în zona intrării de paradă, iar

celelalte două – în zona înălțimilor auxiliare. Accesul principal se realiza într-o deschidere arcuită flancată de câte o pereche de coloane scunde cu capiteli și baze cubice. Partea arcului era evidențiată prin două muluri cu traseu semicircular între care se găsea inscripția „Industria Metalurgică”. Din ambele părți ale deschiderii arcuite se găsea câte o ieșitură verticală ce amintea un turn încununat cu foișor deschis dotat cu coloane scunde cu capiteli ce susțineau acoperișul piramidal. Pe frontonul poligonal cu partea centrală decroșată în exterior se găsea stema Basarabiei. Pe fiecare din cele două turnuri laterale putea fi văzută câte o stemă, probabil stema României Mari. Rezalitele mai mici, simetrice în oglindă, aveau câte o intrare flancată lateral de piloni cu relieuri orizontale în retragere și câte un fronton cu partea superioară curbată și un decroș axial. Ferestrele clădirii, dreptunghiulare, aveau partea superioară ușor bombată inclusă în cadre-benzi de culoare albă. Plăcile de pervaz în formă de benzi erau vopsite de asemenea în alb. Alte elemente orizontale erau cordonul în partea superioară a soclului, brâu deasupra capitelurilor de la intrarea principală, decorul în formă de suită de pătrate reliefate sub foișoarele celor două turnuri. În cazul acestei construcții, autorul a apelat la arhitectura neoromânească, dar prelucrată în spirit modernist.

Pentru Expoziție au fost amenajate de asemenea mai multe pavilioane cu caracter temporar în formă de construcții de lemn cu elemente din arhitectura populară: Pavilionul de Muzică, Pavilionul Industrial nr. 2, Pavilionul Unelte și Mașini Agricole, Pavilionul Fabricii de Cement „Traian” ș.a. Suscita interes și Casa țărănească cu arhitectură tradițională din zona Codrilor basarabeni. Pentru distracția vizitatorilor erau amenajate carusele, scrânciobul, toboganul, Roata Ferris ș.a. (Fig. 10).

De remarcat că aspectul arhitectural-artistic al expoziției în cauză a fost la un înalt nivel, iar echipa de arhitecți, ingineri și pictori s-a isprăvit cu succes cu sarcinile asumate.

Următoarea expoziție de acest gen s-a desfășurat la Chișinău în același loc în anul 1933 (Fig. 11). Pavilioanele și construcțiile apărute aici în perioada interbelică au fost distruse la începutul anilor 1960, cu excepția Pavilionului R.M.S. care a căpătat o altă destinație. Astăzi putem admira frumoasele construcții interbelice doar pe fotografiile de epocă.

În 1942 arhitecții bucureșteni Octav Doicescu și Dimitrie Ghiulamila au elaborat proiectul următoarei Expoziții a Basarabiei, numită și „Expoziția Dezrobirii” (Fig. 12a, b) [6]. Aceasta era amenajată în Grădina Publică orășenească (astăzi Grădina Publică „Ștefan cel Mare și Sfânt”) și includea mai multe pavilioane, pecum și o zonă dedicată Muzeului satului. Expoziția din 1942 a fost inaugurată la 31 octombrie 1942 în prezența Majestății Sale Regele Mihai I și a mareșalului Ion Antonescu [5, p. 129].

Pavilionul Principal al Guvernământului Basarabiei, principalul edificiu al expoziției, ocupa locul central al Grădinii Publice situat la intersecția aleelor (Fig. 13) [6]. În fața acestui Pavilion era amenajată o piață cu un bazin umplut cu apă, ambele de plan dreptunghiular [5, p. 129]. Fațada de paradă a clădirii includea zona de acces, articulată prin doi piloni masivi de piatră, și două aripi laterale alungite, simetrice în oglindă. Ultimele erau individualizate printr-o suită de ferestre dreptunghiulare mici și două nișe arcuite la parter, între care era plasată câte o sculptură a unui sul de hârtie. Sub cele două șiruri de ferestre apăreau două inscripții. Una din ele poate fi citită de pe o fotografie din 1942: „ȚARA ESTE ACOLO UNDE E REGELE. STEAGUL ARATĂ ORDINEA, DREPTATEA ȘI SIGURANȚA VIEȚII ȘI A MUNCII” (Fig. 14). Blocului de plan dreptunghiular alungit i se alătura în axă, din partea opusă intrării de paradă, o construcție semicirculară, consolidată cu mai mulți stâlpi de piatră. Din interior, pereții acesteia erau pictați cu scene din istoria românilor. Tot aici, lângă sculptura unei cărți deschise, a fost instalat bustul de marmură al mareșalului Ion Antonescu. Interioarele Pavilionului erau împodobite cu panouri de lemn, barelieuri, însemne heraldice, inscripții reliefate ș.a. (Fig. 15). Este de remarcat că acest edificiu proiectat de O. Doicescu și D. Ghiulamila prezintă o arhitectură modernistă de calitate. În perioada sovietică, Pavilionul a fost reconstruit în cinematograful „Rodina” (mai târziu demolat). În anii 1960, pe locul bazinului din fața edificiului, a fost construit un havuz, existent până în prezent.

Pavilionul Agriculturii delimita dinspre sud-est piața centrală a Expoziției [5, p. 130]. Era realizat în stil neoromânesc și dispunea de trei spații distincte: două, laterale, împrejmuite cu ziduri, și cel central, divizat de o rețea de coloane. Pe fațada principală apărea în axă o arcadă compusă din patru arce în plin cintru susținute de trei coloane

cu capiteluri. Fațada laterală prezenta la etaj un șir de ferestre dreptunghiulare alăturate. Streașina acoperișului în patru ape cu coamă se rezema pe console de lemn.

Pavilionul Economiei Naționale delimita dinspre nord-vest piața centrală a Expoziției. Clădirea oferea o arhitectură similară cu cea a Pavilionul Agriculturii, plasat vizavi. Apărea aceeași arcadă în zona intrării alcătuită din patru arce în plin cintru, aceeași fațadă laterală și același acoperiș în patru ape cu coamă.

Pavilionul „Poșta, Telefon, Telegraf” (P.T.T), era realizat de asemenea în spirit neoromânesc (Fig. 16) [6]. Aici rezalitul monumental al accesului, inspirat dintr-un turn medieval de apărare, conținea contraforturi laterale, un soclu masiv și o nișă mare arcuită în care era plasată poarta de intrare. Deasupra acesteia se găsea o stemă reliefată. Registrul superior al fațadei principale era accentuat de un bandou format din ferestre dreptunghiulare alăturate. Clădirea beneficia de un acoperiș în pante cu olane roșii. În partea superioară a rezalitului, din ambele părți ale nișei arcuite, se găseau literele P.T.T.

Pe teritoriul Grădinii Publice mai funcționau Pavilionul de Viticultură și Vinificație, Pavilionul de Propagandă, Pavilionul Institutului Național al Cooperăției, Direcția silvică, Direcția întreprinderilor statului, trei Centre practice, două restaurante ș.a. Un sector al Expoziției aflat în apropierea actualei străzi Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni era rezervat Muzeului satului basarabean. Aici au fost aduse „două case țărănești – din Purcari, județul Cetatea Albă, și Ignăței, județul Orhei, «case autentice cu interioare autentice și locuite de săteni băștinași». Alături a fost montată biserica veche din satul Cornova, Orhei, «care număra trei secole» și o moară de vânt din Purcari, «caracteristică plaiurilor basarabene» [4, p. 99]. Angajații Muzeului satului purtau costume naționale și demonstrau vizitatorilor unele meserii tradiționale. La intrare în Grădina Publică era adusă statuia Lupoacei – *Lupa Capitolina* (aflată în fața clădirii unde Sfatul Țării a votat în 1918 unirea Basarabiei cu România) și instalată pe un postament de piatră în formă de coloană ionică stilizată (Fig. 17). Statuia era flancată de două construcții monumentale de tip propilee.

În 1943 în aceeași Grădină Publică a fost organizată Expoziția municipală, de la care au rămas până în prezent doi lei de marmură amplasați din ambele părți ale aleei principale [6].

În primii ani postbelici unele pavilioane au căpătat o altă destinație, iar altele au fost demolate. Către începutul anilor 1960, toate aceste construcții au fost completamente distruse. O parte a Grădinii Publice (denumită în perioada sovietică Parcul „Aleksandr Pușkin”), alăturată arterei principale a orașului, a fost destinată cimitirului ostașilor sovietici căzuți în lupte în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. La începutul anilor 1970, osemintele acestora au fost transferate în noul complex memorial construit lângă Cimitirul central (actualul complex memorial „Eternitate”). În prezent, doar configurațiile unor alei și parcelele înverzite din Grădina Publică „Ștefan cel Mare și Sfânt” amintesc de construcțiile Expoziției din 1942.

Note

- ¹ Ținem să mulțumim criticului de artă Andrei Pelin pentru ajutorul acordat la selectarea materialului informativ.

Referințe bibliografice

1. Catalogul Expoziției Generale și Târgului de Mostre din Chișinău. Editat de „Casele Naționale” din Basarabia, 1925.
2. Foaia Plugarilor. Anul V. Chișinău, 1925, nr. 9, 10, 11.
3. Palade Gh., Ursu M. Expoziție Generală din 1925 de la Chișinău. În: Buletinul științific al MNEIN. Serie Nouă, nr. 2 (15). Chișinău, 2005.
4. Ursu M. Particularitățile creării Muzeului Satului în Republica Moldova. În: Akademos. Chișinău, 2008, nr.1-2 (9).
5. Vatamaniuc A. Așteptându-l pe... Doicescu. În: Materialele Conferinței Internaționale „Identitățile Chișinăului”. Ed. a V-a. 1-2 noiembrie 2018, Chișinău, 2020.
6. Швец Ю. «Выставка Освобождения» в Кишиневе, 1942 г.: <https://oldchisinau.com/voenny-kishinyov/vystavka-osvobozhdeniya-v-kishinyove-1942-g/> (vizitat 5.01.2025) / Shvets Iu. „Vystavka Osvozhdeniya” v Kishiniove, 1942 g.: <https://oldchisinau.com/voenny-kishinyov/vystavka-osvobozhdeniya-v-kishinyove-1942-g/> (vizitat 5.01.2025).

Fig. 1. Prima Expoziție Generală a Basarabiei și a Târgului de Mostre, Chișinău, 1925
(după Gh. Palade și M. Ursu).

Fig. 2. „Planul de situație al expoziției Chișinău-1925”, anexat Catalogului Expoziției Generale a Basarabiei și a Târgului de Mostre, Chișinău, 1925.

Fig. 3. Portalul principal al Expoziției situat în perspectiva str. Principele Carol, Chișinău, 1925 (după Gh. Palade și M. Ursu).

Fig. 4. Pavilionul Minelor Lupeni (după Gh. Palade și M. Ursu).

Fig. 5. Pavilionul Regiei Monopolurilor Statului (R.M.S.) în 1925
(a) (după Gh. Palade și Gh. Ursu); astăzi (b) (foto V. Șlapac).

Fig. 6. Pavilionul „Towy Kogan” (după Gh. Palade și M. Ursu).

Fig. 7. Pavilionului Presei (după Gh. Palade și M. Ursu).

Fig. 8. Pavilionul Industriei Franceze (după Gh. Palade și M. Ursu).

Fig. 9. Pavilionul Cehoslovac (după Gh. Palade și M. Ursu).

Fig. 10. Caruselă și Roata Ferris (după Gh. Palade și M. Ursu).

Fig. 11. Portalul principal al Expoziției Generale a Basarabiei, Chișinău, 1933
(<http://neo-romanesc.blogspot.com/2011/09/chisinau-expozitia-general-a-1925.html>).

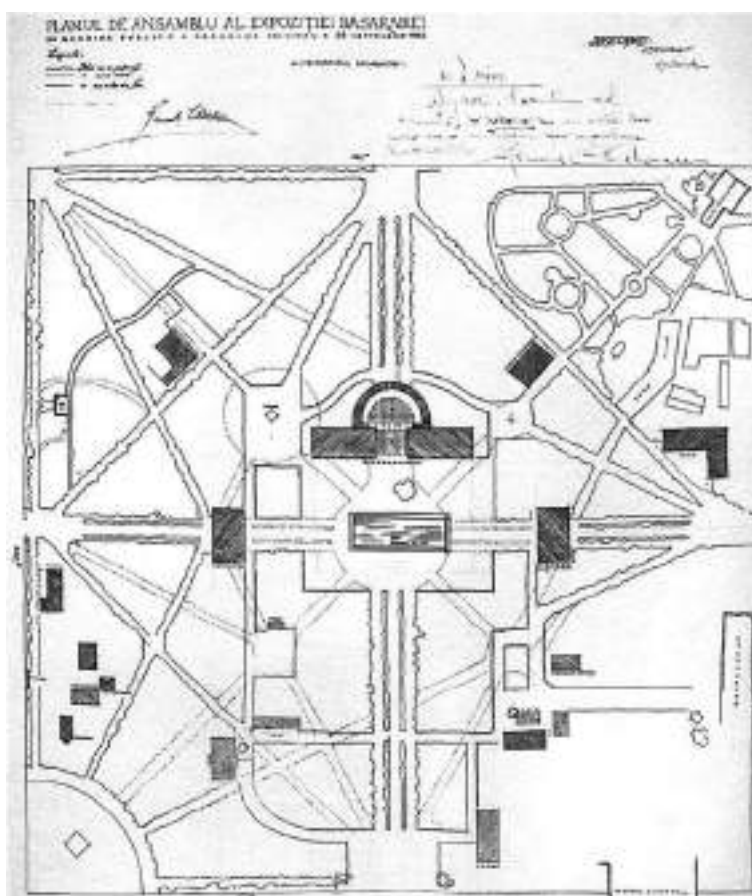

Fig. 12. Expoziția Basarabiei, numită și „Expoziția Dezrobirii”. Planul de situație, Chișinău, 1942
(după A. Vatamaniuc).

Fig. 16. Pavilionul „Poșta, Telefon, Telegraf” (P.T.T.)
(după Iu. Șveț).

Fig. 17. Statuia Lupoicei instalată la intrare în Grădina Publică, Chișinău, 1942 (după Iu. Șveț).